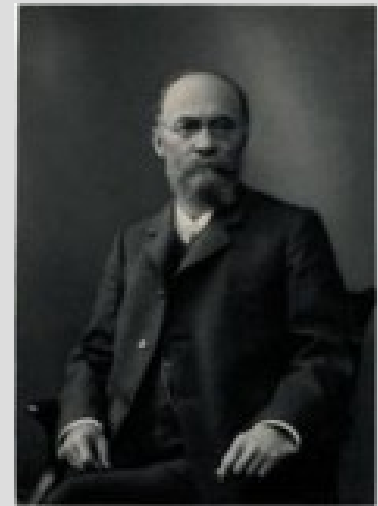

Srovnávací a historická gramatika, historicko-srovnávací metoda

Franz Bopp, Jacob Grimm, Karl Brugmann

93. Jacob Grimm

19. století: diachronní lingvistika

Zjištění podobností mezi indoevropskými jazyky – rozvoj **historické a srovnávací lingvistiky**

William Jones (1746–1794)

Soudce v Kalkatě a orientalista

Povšiml si podobnosti mezi sanskrtem, řečtinou a latinou

Franz Bopp (1791–1867)

O systému konjugace sanskrtského jazyka ve srovnání se systémem konjugace řeckého, latinského, perského a germánského jazyka (1816)

Rasmus Rask (1787–1832)

Příbuznost mezi germánskými a slovanskými jazyky; první zákony jazykového vývoje

Hned od počátku dostávalo srovnávací studium jazyků historický charakter

Historicko-srovnávací metoda

- zvláštní vědecký postup **zkoumání příbuzenských vztahů mezi jazyky; seskupení jazyků do jazykových rodin** na základě zjištění příbuznosti mezi nimi
- Základní metoda historickosrovnávací jazykovědy (komparatistiky), kombinující zkoumání jevů doložených v historii jednoho jazyka se srovnáváním odpovídajících údajů v jazycích příbuzných.
- Zkoumáním doložených starších údobí jednotlivých jazyků lze poznat jen změny z těchto údobí.
- Teprve srovnání s příbuznými jazyky umožňuje rekonstrukci stavu předhistorického. Tak se získává **obraz o předhistorickém (indoevropském, baltoslovanském, praslovanském) vývoji hláskového systému, tvoření slov, morfologii, o vývoji významu slova a jeho etymologii.**

Prehistorie slov může, opřena o archeologické a etnografické poznatky, vypovídat i o předhistorických reáliích

Např. srovnání psl. **runo* 'ovčí rouno' se stind. *róman-* 'srst', případně se stsev. *rōggr* 'dlouhá srst, dlouhé rouno' aj. ukazuje na souvislost těchto názvů s ie. kořenem **reuH-* 'rvát' (obsaženého i v psl. slovesu **rъvati*, jež má pokračování ve všech sl. jazycích, mj. i v č. *rvát* 'trhat, škubat apod.'). Stejně jako psl. **vьlna*, lit. *vìlna*, lat. *lāna*, něm. *Wolle*, vše 'vlna', souvisí s ie. **welH-* 'rvát, trhat'; to vše svědčí o tom, že nejen Indoevropané, ale asi i Praslované ovčí vlnu nestříhali, jen zralou vlnu vytrhávali.

V **historicko-srovnávací metodě** se nesmí zanedbat ani její složka historická, ani srovnávací. V prvním případě hrozí nebezpečí, že se do prajazyka promítnou formy a významy bezpečně mladší (jde o poměrně běžnou chybu)

Jako obecný princip kombinující historické a srovnávací zkoumání jazyků se **historicko-srovnávací metoda** zformovala ve 2. a 3. desetiletí 19. stol. v pracích F. Boppa, R. K. Raska, A. F. Potta, J. Grimma, F. Ch. Dieze aj.

Na české půdě se do této linie jazykovědného bádání zařazovali mj. P. J. Šafařík

Ve fázi „jazykovědného biologismu“ (jazyk je živý organismus – rodí se, roste, stárne a umírá; vrchol: flexe; úpadek: analytismus) byl formulován (A. Schleicherem) postulát pojímat **vývoj jazyků striktně jako divergentní a vycházet při jeho rekonstrukci z jednotného prajazyka** (tj. ie., resp. pak i „prajazyků“ nižší úrovně, tj. bsl., psl. apod.)

Tento rodokmenový princip (označovaný též něm. termínem *Stammbaumtheorie*) byl však ve své původní kategorické podobě postupně opouštěn, takže současná historickosrovnávací jazykověda počítá ve vývoji jazyků a jaz. rodin běžně též s **konvergencí, míšením a kontaktem**

Ke konci 19. stol. došlo k rozkvětu historicko-srovnávací metody v souvislosti s uplatněním filozofického pozitivismu ve vědě.

V tzv. lipské škole působila tehdy skupina lingvistů, indoevropéisté B. Delbrück, K. Brugmann, H. Osthoff, slavista A. Leskien, kteří se sami označovali názvem ***Junggrammatiker*** (mladí gramatikové), když údajně přijali toto označení od germanisty F. K. T. Zarnckeho, který je tak ironicky nazval, chtěje vyjádřit jejich nezkušenost a agresivitu.

Tato skupina je od té doby známá jako ***škola mladogramatická*** a lingvisté, kteří se k její lingvistické konfesi hlásili, se označují jako ***mladogramatikové***.

Mladogramatikové

- k jejich základnímu teoretickému vybavení patří **hypotéza bezvýjimečnosti** jakožto lingvistická instance tehdy vlivné hypotézy bezvýjimečnosti přírodních zákonů (fonetické zákony neznají výjimek, kromě analogie)

tj. pokud se určitá hláska v jistém kontextu a v daném období změnila, muselo k takové změně nutně dojít ve všech slovech, v nichž byla tato hláska ve stejném kontextu

- Odtud pocházejí centrální pojmy ***hláskový zákon*** jakožto procesuální změna jedné hlásky v jinou, realizovaná v jistém čase, na jistém teritoriu a za jistých přesně zjištěných okolností bezvýhradně

Mladogramatické hnutí

Mladogramatikové věnovali ve svých dílech pozornost především otázkám fonetických změn a historickému pohledu na jazyk, za jejich hlavní myšlenku bývá nejčastěji považována teze o ***nevyhnutelnosti fonetických zákonů***

Jeho představitelé shrnuli výsledky srovnávací a historické gramatiky v několika monumentálních dílech:

- H. Paul ***Principy dějin jazyka***, 1880
- K. Brugmann – B. Delbrück: ***Základy srovnávací gramatiky indoevropských jazyků*** 1886 - 1900

Historická a srovnávací gramatika 19. století

- rozvinula se na začátku 19. stol. v Dánsku a zejména v Německu
- směr, který **zahájil období moderní vědecké lingvistiky**
- **podnětem k jeho vzniku se stalo tzv. „objevení“ sanskrtu** (dávného vymřelého jazyka staroindických literárních památek). Ten byl sice znám už odedávna, ale teprve v tomto období si jazykovědci uvědomili, že velké množství podobností mezi sanskrtem a moderními evropskými jazyky nemůže být náhodné
- **zajímá se hlavně o jazykový vývoj a měla v jazykovědě až do konce 19. stol. monopolní postavení** (výjimkou byl pouze Wilhelm von Humboldt, který věnoval pozornost i živým současným jazykům).

Historická a srovnávací gramatika 19. století

Výsledky systematického porovnávání různých jazyků (jsou trvalou součástí i moderní lingvistiky):

- teorie o příbuznosti jazyků, objasnění jejich historického vývoje
- objasnění jejich genetické klasifikace
- podrobný popis indoevropských jazyků
- vypracování fonetických metod a moderní artikulační fonetiky

Úkoly historicko-srovnávací metody:

- zjistit a určit **původ** příbuzných jazyků
- event. **zrekonstruovat** přibližnou podobu prajazyka, ze kterého se příbuzné jazyky vyvinuly
- určit **stupeň příbuznosti** mezi danými jazyky – tím určit menší příbuzenské celky (na základě shodných, podobných a odlišných prvků – **klasifikovat** jazyky v rámci jazykové rodiny)
- sledovat **podmínky a příčiny** paralelního obdobného vývoje jednotlivých jazyků
- sledovat **možnosti vlivů** jazyka na jazyk

všechny tyto úlohy jsou prostředkem k **vysvětlení vývojových zákonů** jednotlivých jazyků

Konkrétní postup při zjišťování příbuznosti jazyků:

- 1) východiskem jsou **shody** a **podobnosti** mezi jazyky
slova ze základního slovního fondu (ty jsou vývojově nejstarší:
číslovky, zájmena, pojmenování příbuzenských vztahů)
gramatické koncovky pro vyjmenování základních gramatických
kategorií (pádů u jmen, osob u sloves)

Co rozhoduje o tom, jestli totožnost porovnávaných slov je náhodná nebo skutečná?

Rozhoduje **pravidelnost** hláskových paralel

- 2) postup může být i opačný – nevychází se s významové stránky, ale z **formální, hláskové** stránky. Pokud zjistíme **hláskové paralely (střídnice)** v jednotlivých příbuzných jazycích, je potřeba je **foneticky vysvětlit**

Závěr: hlavní a rozhodující kritérium pro určování příbuznosti jazyků jsou **pravidelné hláskové střidnice**

gramatická stavba jako celek nemůže být rozhodujícím faktorem při zjišťování příbuznosti jazyků, protože principy gramatické stavby se mohou ve vývoji měnit (srov. bulharština – staroslověnština)

Nedostatky historicko-srovnávací metody:

nemůže určit absolutní chronologii prajazykových změn, které zjistí porovnáním příbuzných jazyků, proto – větší důležitost má tzv. **relativní chronologie** (porovnávají se jazykové jevy v jejich existenci v čase v časovém poměru); není možné blíže chronologicky určit jednotlivá vývojová stádia

Klady historicko-srovnávací metody:

je jedinou metodou, která nám umožňuje odhalit a vysvětlit vývojové zákonitosti jazyků

Literatura:

Eva Havlová, Radoslav Večerka (2017): HISTORICKOSROVNÁVACÍ METODA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL:

<https://www.czechency.org/slovník/HISTORICKOSROVNÁVACÍ METODA>

A. Erhart: Indoevropské jazyky. Praha 1982

A. Lamprecht: Praslovanština. Brno 1987

K. Horálek: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962